

Dejcsics Konrád (1980) bencés szerzetes, klasszika-filológus, gimnáziumi tanár. Kutatási területe a narratológia és késő ókori elbeszélő szövegek.

Legutóbbi írása az *Ókorban*: *Szent Jeromos korának irodalmi körforgása: bepillantás a szerzetesélet-rajzok segítségével* (2010/3).

„Megerszerette ezt a lakóhelyet...”

Fokalizáció és határátlépés Jeromos *Vita Pauli* című szerzeteséletrajzában

Dejcsics Konrád

1.

Szent Jeromos egyházatya, aki elterjedt latin nyelvű bibliafordítása mellett a nyugati szerzetesség terjesztésében betöltött szerepe miatt is híressé vált, pályájának kezdetén, a 370-es évek második felében Antiochiában megírta a *Vita Pauli*, *Szent Pálnak, az első remetének életét*.¹ Ez az elbeszélő munka műfaját tekintve vegyíti az antik vitairat és életrajz vonásait.² Szemmel láthatóan „tudományos” komolyságú vitát folytat irodalmi előzményével, Athanasios 360 körül keletkezett, és legkésőbb 374-ben irodalmi igénnyel latinra fordított *Vita Antonijával*,³ s utóbbival szembehelyezkedve amellet érvel, hogy az első szerzetes a thébai sivatagban Pál, nem pedig Antal volt: „[E]gy bizonyos thébai Pál volt ennek az életformának [ti. a monachizmusnak], ha nem is az elnevezésének, a kezdeményezője” (VP 1).

A *Vita Pauli* központi szakasza Pál életének kezdetéről és végéről számol be, s az elbeszélő szakaszokban narratív bizonyítását adja a prológusban diszkurzív módon megfogalmazott fenti tételmondatának. A narratív érvelés vezérfonala a következő: Antal, akiben az a téves gondolat támadt, hogy ő „az egyetlen tökéletes szerzetes, aki a sivatagban él” (VP 7), életének kilencvenedik évében a sivatag mélyébe vezető utazásra kényszerül, hogy annak végén találkozzon a nála öregebb és szentebb életet folytató Pállal. Saját hiúságának teréből el kell jutnia abba a térbe, amelyet Pál különlegessége megszentelt. Küldetése az lesz, hogy találkozzon az öreggel, majd – mint a fejleményekből kiderül számára – szolgáljon neki: eltemesse őt. Útja során feltáru előtte a sivatag (Pál jelenléte miatt szent) terének faunája. Találkozik egy hippokentaurosszal (VP 7), egy karvalyorrú, szarvat viselő, kecskelábú faunnal (VP 8), útba igazítja egy anyafarkas, míg végül rá nem talál Pál barlangjára (VP 9). A két szerzetes találkozása a barlangban nem tart sokáig, egy rövid beszélgetést, imádságot és étkezést követően útjuk ismét elválik egymástól. Pál hazaküldi Antalt, hogy kiválasztott temetési kellékét, Athanasios püspök (Antal életrajzírója) köpenyét elhozza neki, s mire visszaér, már ténylegesen Pál temetését kell elvégeznie. E temetésben Antal mellett két megszelídült oroszlán is lerója a végtisztességet az első szerzetesatya előtt.

Az összefoglalásból kitűnik, hogy az elbeszélő történet középpontját Pál és Antal barlangbeli találkozása alkotja (VP 9–12), amelyet keretez Antal kétszeri útja saját lakóhelye és Pál barlangja között (VP 7–8; 13–15). Ám nem pusztán a két utazás szimmetrikus elhelyezkedése erősíti meg ezt a tengely-szerepet, hanem emellett tanúskodnak a narratív távolság viszonyai – azaz a beszéd narrációbeli megjelenítési módjainak eloszlása – is.⁴ Jóllehet az elbeszélő több helyen beszámol két-két szereplő kommunikációs próbálkozásáról, a beszédidézési módok legmimetikusabb változata, az *egyenes beszéd* hosszabb lélegzetvételű dialógus formájában csakis Antal és Pál párbeszédében szerepel a VP 9 második felében. Minden egyéb esetben, ahol valamely szereplő megnyilatkozásáról tudósít az elbeszélő, több beszédidézési mód együttes alkalmazásával (például függő és egyenes beszéd, vagy narrativizált és egyenes beszéd vegyítésével) találkozunk.⁵

Antal és Pál találkozására, a *Vita Pauli* elbeszélésének e központi mozzanatára Pál barlangjában kerül sor. Amikorra Antal eléri ezt a helyet, már hosszú és kalandos utazás van a háta mögött. Nem pusztán arról van szó, hogy Pál sivatagjába és otthonába hatolt be saját sivatagját hátra hagyva, hanem arról is, hogy utazása végére gögjétől,

saját szerzetesi elsőbbségére vonatkozó meggyőződésétől is megszabadult. Ahogy a barlanghoz való megérkezés, úgy ez a megszabadulás is fokozatosan ment végbe, szakaszait az egyes sivatagi teremtményekkel való találkozás, mondhatni megküzdés jelölte ki. Antal ilyen módon határátlépő szereplő: két sivatag, két szerzetesi alázat, két szemantikai tér közötti váltás jellemzi. Ebben a folyamatban érthető módon különleges szerep jut a határátlépés utolsó szakaszának, Pál barlangjába való belépésének (VP 9):

Antal szemmel tartotta az állatot [ti. az anyafarkast], és egy barlang közelébe érkezett, ahol a vadállat eltűnt. Megpróbált benézni. Bár a kíváncsiság nagyon fúrta az oldalát, a nagy sötétség miatt semmit sem látott. Azonban ahogy a Szentírás mondja, „a tökéletes szeretet elűzi a félelmet”, óvatosan lépve, visszafojtott lélegzettel belépett a barlangba, mint egy ügyes felderítő, és szép lassan előrehaladva, gyakran meg-megállt, és fülét hegyezve hallgatózott. Végül a borzalmas vak sötétségben, messzi távolban valamiféle fényt pillantott meg, és sóvárogva kezdett sietni feléje, de egy kőben megbotlott, nagy zajt csapott. A zaj hallatára boldog Pál becsukta és elrekesztelte ajtaját, amely mindaddig nyitva állt.

A belépés dinamikus mozzanatának elbeszélésével párhuzamosan az elbeszélő felépíti azt a statikus teret is, ahol az esemény végbemegy. A barlang jellemzői az események elmondása során állnak össze az olvasóban egységes alakká. Félelmetes hely jelenik meg előttünk, *locus horribilis*, hosszan a sötétségbe nyúló, kongó, borzalmas folyosó, amelynek végén alig pislákol valami fény.

Érdekes módon a *Vita Pauli* az elbeszélés egy korábbi helyén már bemutatta ugyanezt a helyet, ugyanezt a barlangot. Az 5. fejezetben, ahol Pál szerzeteséletének kezdeteiről esik szó, a narrátor beszámol arról, miként fedezte fel az ifjú szerzetes későbbi életének színhelyét. Itt ezt olvassuk:

[V]égül egy sziklás hegyhez érkezett. Ennek lábánál egy nem túl nagy barlangra akadt: bejáratát sziklatömb zárta el. Minthogy az emberben él a vágy, hogy a rejtett dolgokat megismerje, elhengerítette a követ, és kíváncsian kémlelve belül egy nagy előcsarnokot pillantott meg, mely felülről nyitva állt a szabad ég felé, ám egy vén pálmafa védte terebélyes ágaival. Tövénél egy kristálytisza forrás tört fel a földből, de vizét, alighogy kibukkant, parányi nyíláson át ismét elnyelte ugyanaz a föld, amely felszínre hozta.

Mintha nem is ugyanarról a barlangról volna szó. Ennek a helynek legjellemzőbb része az ég felé nyitott, tágas, napsütötte előcsarnoka, amelyet egy pálmafa borít árnyékba, s ahol forrás tör fel a földből. Bemutatásában egy antik irodalmi toposzra, a kies helyre (*locus amoenus*) ismerünk.⁶ A barlang 9. fejezetben látott szűk csatornájáról a bepillantás során szinte szó sem esik.⁷ Nem csoda, hogy Pál nem tud ellenállni a hely vonzásának: „[M]egszerette ezt a – mintegy Istenről neki adott – lakóhelyet. Itt töltötte egész életét imádkozva, egyedül”⁸ (VP 6).

Mi a különbség oka? Miért van az, hogy ugyanaz az elbeszélő ugyanazt a helyet két eltérő módon – egyszer *locus horribilis*nek, egyszer ellenállhatatlan *locus amoenus*nak látta?

A választ a perspektívában találjuk, abban, hogy ugyanazt a teret a 9. fejezetben Pál, az 5. fejezetben pedig Antal érzékelésének moduszából látjuk. Pál számára a hely kies, Antal számára félelmetes, s ennek megfelelően teremt meg az elbeszélő. Ez az a jelenség, amelyet a francia strukturalista irodalomelmélet jelentős teoretikusa, Gérard Genette a *belső fokalizáció* terminussal illetett.

2.

A fokalizáció Genette szerint nem más, mint a narratív információ szabályozásának egyik módja.⁹ Az elbeszélő instancía (Genette-nél: a *hang*) kiválaszthat egy vagy több szereplőt, amelyeknek látószögét a narráció egy szakaszán a magáévá teszi.¹⁰ Az elbeszélő közvetítette információnak és egy szereplő lehetséges érzékelésének egymáshoz való viszonyát Genette három típussal: a *zéró* (vagy *null*-)fokalizáció, a *belső*, valamint a *külső fokalizáció* fogalmával írja le. A klasszikus elbeszélések moduszát, amelyben a narratív instancía a szereplőhöz képest többszörrel rendelkezik, s tudását vagy rálátását a narráció során nem korlátozza, *zéró fokalizációnak* nevezi. Ez a perspektíva határozza meg a *Vita Pauli* legnagyobb részét. Amikor viszont az elbeszélő egy vagy több szereplő nézőpontjából néz rá a narráció egy bizonyos szeletében a világra, s közvetíti azt, Genette *belső fokalizációról* beszél. Ez a helyzet tehát az 5. és a 9. fejezetből vett szakaszainkban.¹¹ A *Vita Pauli*ban a különlegesség abból fakad, hogy nem pusztán a fokális szereplő változik, akinek a nézőpontját a narrátor érvényesíti, hanem egyszersmind ugyanaz a hely a váltott perspektíva tárgya, a barlang. Azt is mondhatjuk, hogy az olvasó nem tudja meg, milyen volt valójában az a hely, ahol Pál élt, mert „objektíven” sosem, csakis a helybe szerelmes Pál, és a helytől borzadó Antal szemszögéből látja.

A szereplői perspektíva átvételét az elbeszélő mindkét helyen a szereplő valamely tevékenységéhez, a térbe való *belépés* dinamikus, illetőleg a tér *érezékelésének* statikus mozzanatához köti. Első szövegünkben, a VP 9-ben Antal a kíváncsiságtól vezetve lép be a barlangba, csakhogy *belépését* éppen a *látás* lehetetlensége nehezíti meg: „Megpróbált benézni. Bár a kíváncsiság nagyon fúrta az oldalát, a nagy sötétség miatt semmit sem látott. Azonban ahogy a Szentírás mondja, „a tökéletes szeretet elűzi a félelmet”, óvatosan lépve, visszafojtott lélegzettel belépett a barlangba.” (VP 9) A második idézett szöveghelyen Pálról azt olvassuk, hogy előbb a belépés szándékával (nem kevésbé a kíváncsiságtól vezetve) elmozdítja a barlangot lezáró követ, s ekkor tárul elé a lélegzetelállító látvány: „[V]égül egy sziklás hegyhez érkezett. [...] Minthogy az emberben él a vágy, hogy a rejtett dolgokat megismerje, elhengerítette a követ, és kíváncsian kémlelve belül egy nagy előcsarnokot pillantott meg [...]” (VP 5)

A szereplői perspektíva átvételével megváltoznak az elbeszélő történet idejének, valamint a narráció (pseudo-)idejének belső viszonyai.¹² A zéró fokalizációs elbeszélés meghatározta tempóhoz képest a belső fokalizációs szakaszokban mindkét időt tekintve lassítást találunk.

Az Antal-szöveg (VP 9) esetében ez a lassítás az elbeszélő történet idejére jellemző. Antal belépésének elbeszélésekora narrátor Antal szubjektív érzékelésében mutatja be mind a teret, mind a belépés idejét, s a barlangba lépés egy „külső” meg-

figyelő által dokumentálható idejéhez képest ezek kitágulnak és szinte végtelen hosszúságúvá nyúlnak. Az, ami Pálnak az 5. fejezetben egyetlen lépés, Antalnak a 9. fejezetben térben és időben hosszú folyamat: tapogatózás a sötétben, botorkálás, fény megpillantása a sötét folyosó végén. A belső fokalizáció ugyanakkor azzal éri el különleges esztétikai hatását, hogy erről az objektív, külső időről az olvasónak nem lesz tudomása, csak az a tér és idő létezik számára, amelyet Antal átél.

A Pál-szövegben (VP 5) a szövegszignálként működő „kíváncsián kémlelve” szókapcsolattól fogva a lassítás az elbeszélő idő és az elbeszélés pszeudo-idejének viszonyában jelenik meg. A „megpillantás” az elbeszélő történet szintjén egyetlen „pillanat” alatt végbemegy, míg a narrációban elbeszélése hosszadalmas. Ez a fajta lassítás azt tükrözi, ahogy a főhős mintegy végigpásztáz szemével a barlangon – az előcsarnok felső nyílásáról a pálma tetejére, majd a pálma tövére, végül a forrásra tekintve. Az elbeszélő pedig azt meséli el, amit Pál a saját érzékelési moduszában lát – s nem azt, ami a fikatív valóságban létezik. A lassítással párhuzamosan a leírt tér kitágul: az ilyen részletesen leírt hely eleve nem lehet szűk, ráadásul az elbeszélő elébe is megy benyomásunknak, amikor előrebocsátja: „egy nagy előcsarnokot pillantott meg”. Persze, amint láttuk, nem az elbeszélő világ fikatív valóságában (ez megismerhetetlen és egyben irreleváns), hanem Pál érzékelésmódja szerint nagy az előcsarnok.

Az elbeszélő idő és az elbeszélés idejének ez az együttes lassítása tehát a belső fokalizáció eredménye. Ha a fenti jelenet perspektívája zéró fokalizációs lenne, leíró szünet¹³ tartalmazná a barlang bemutatását leírás retorikai alakzatában, amíg a narráció – Pál explorálja a barlangot – megállna. Ehelyett a belső fokalizációban egymásra vetül a szereplői átélés és az elbeszélő leírás, és együttesen lassítják a narráció idejét.

A belső fokalizációs szakaszok végezetül sajátos esztétikai hatással bírnak: különösen erőteljes bennük a szöveg mimetikussága.¹⁴ Kitértettebb ez vonás az Antal-szövegrészben (VP 9), ahol a szereplő tapasztalási moduszának közvetítése olyan erős, hogy szubjektíven kitágítja mind a teret, mind az időt, s az olvasó ennek közvetlen részesévé válik. Genette narratológiai elméletében a mimetikusság eszköze a dialógus, más szóval *jelenet* is,¹⁵ amikor az elbeszélő idő és az elbeszélés ideje egybeesik, s a főszereplőket az elbeszélő minimális beavatkozásával, mintegy közvetlenül halljuk. Nem véletlen tehát, hogy a VP 9-ben leírt behatolás folytatásában Antal és Pál párbeszéde, a *Vita Pauli* egyetlen egyenes beszédben közölt dialógusa következik. A Pál-szövegben (VP 5), mint említettem, zéró fokalizáció esetén a tér bemutatása leíró szünet formájában volna lehetséges, amely ugyanakkor az elbeszélő erőteljes explikálódásával járna. Ehelyett a belső fokalizáció megoldja egyfelől a hely bemutatásának narratív feladatát, másfelől pedig a főszereplő érzékelésének előtérbe állításával háttérbe szorítja az elbeszélőt, az olvasót pedig közelebb juttatja az elbeszélő világ valóságosságának illúziójához.

3.

Ahhoz, hogy még világosabban érzékelhessük, miként működik a belső fokalizáció, érdemes egy futó pillantást vetnünk egy eddig még nem idézett szöveghelyre, amely épp

csak megemlíti Pál lakóhelyét – s ezúttal zéró fokalizációs perspektívából.

Miután Antal kényszerűen elbúcsúzott Páltól, visszatér saját sivatagjába, hogy magával hozza Athanasios köpenyét. Aztán ismét megteszi a háromnapos utat, amely Pálhoz vezet, ám útközben látomásban az öreg remete haláláról kell értesülnie. Még inkább igyekszik, s végül elér a sivatag mélyére (VP 15):

[B]elépve a barlangba, tüstént megpillantotta Pál élettelen testét: ott térdelt előtte, fölfelé tekintve, kezét az ég felé emelve. Először ő maga is imádkozni kezdett, mert azt hitte, hogy él Pál. Mivel azonban nem hallotta az imádkozó megszokott mormolását, sírva fakadt, mert megértette, hogy a szentnek még a porhüvelyé is Istent imádja ezzel a testtartással, Istent, akiért minden él.

Sem a kies kertből, sem a sötét, szülőcsatornaszerű folyosóból nem találunk már semmit, az elbeszélő csak a barlangot magát említi. A belépés mozzanata is futólag szerepel: két szóban elbeszélve, a latinban participiális mondatfűzessel (introgressus speluncam videt [...] corpus exanime), amely rögtön a következő leírásra – Pál holttestére és testtartására – irányítja az olvasó figyelmét. Bár a belépésről szóló elbeszélői tudósítást itt is az Antal érzékelt látványnak a bemutatása követi, ebben a szakaszban nem belső fokalizációval van dolgunk. Ezt az *exanime* jelző teljesen egyértelművé teszi, amely ebben az esetben „élettelen”-t, „holt”-at jelent.¹⁶ Az, hogy Pál imádkozó gesztusba merevült teste holt, csak az elbeszélő (és az olvasó) tudja, Antal ezzel ellentétesen cselekszik a következő pillanatban, a leírás tehát biztosan zéró fokalizációs. Antalnak e nyilvánvaló ténnyel ellentétes vélekedése és cselekvése sajátos ironia forrása.¹⁷ Ami az elbeszélő idő és a narráció idejének kapcsolatát illeti: amilyen rövid a belépés mozzanata, olyan rövid ideig tart a róla való tudósítás is, és ugyanez a helyzet a látás motívumával is. Végül azt is megállapíthatjuk, hogy a zéró fokalizációs szakaszra a dramatikus vs. narratív szembeállítás módzatai közül az utóbbi dominál, azaz az elbeszélői közvetítettség magas foka jellemző. A narrátor mindentudó, belelát az események összefüggéseibe (tudja, hogy Pál teste *élettelen*) és szereplője mozgatórugóiba (motiválja Antal cselekvését: azért kezd imádkozni, mert azt *hiszi*, hogy Pál eleven). Kitekint befogadójára is, hiszen teológiai olvasatot kínál fel neki Pál testtartását illetően, sőt feltételezhetően egy intertextuális kapcsolatot is felkínál („Istent, akiért minden él” – vö. Lk 20,38).

4.

Befejezésül egy kérdésre még választ kell adnunk. Van-e valami mélyebb szerkezeti vagy az elbeszélés belső összefüggésrendszeréből következő oka annak, hogy az Antal-szakaszban belső fokalizáció határozza meg a perspektívát, s hogy az elbeszélés ideje lelassul? Véleményem szerint van, mégpedig a mű eseményszerkezetéhez köthető. Láttuk már, hogy a *Vita Pauli* tere két térrészre, s ennek megfelelően két szemantikai térre, a Pál sivatagán kívüli világ profán, valamint a sivatag belső (Pál által reprezentált) szent terére bontható.¹⁸ A nem-szent teret Antal képviseli, aki feszültségbe kerül saját térfelével, ezért a másik térrész, a szent tere felé

indul. Az elbeszélő a két térrész közötti határátlépést¹⁹ két szakaszra bontja: az elsőben (VP 7–8) nagyobb testi távolságot kell leküzdenie, találkoznia kell az ellentétes térrészhez tartozó szereplőkkel, a hippokentaurosszal és a keresztény faunával, továbbá tisztáznia kell az ezekhez való viszonyát. A határátlépés második szakasza (VP 9–10) a Pál barlangjába való behatolást, valamint a Pállal való párbeszédet foglalja magába.²⁰ A mű Jurij Lotman-i értelemben vett „eseménye” éppen abban áll, hogy Antal a határ leküzdésével *eljut* Pálhoz. A leküzdést pedig különösen érzékelhetővé teszi a belső fokolizáció.

Antal találkozása a félig keresztény sivatagi lényekkel, majd hosszadalmas, félelmetes, de nem reménytelen áthaladása az első szerzetes lakóhelyéhez vezető barlangon saját

korrekciójának, lelki fejlődésének az útja. Ez az út oda vezet, hogy elismeri: nem ő, hanem Pál az első, tökéletes szerzetes: „Jaj nekem, bűnös vagyok, mert álnévként viselem a szerzetes nevet. Láttam Illést és Jánost a sivatagban, és valóban láttam Pált a paradicsomban” – kiált fel Páltól először hazatérve (VP 13). Útja egyszersmind a befogadó útja is, aki Antallal együtt haladva megbizonyosodik a prológusban olvasott vitaindító tételmondat igazságáról. Ez az olvasó aztán egy további határon is átkelhet: a szórakoztató-épületes művecskét elolvasva, illetve meghallgatva megküzdhet a szerzetességről alkotott előfel-tételezéseinek félig pogány, félig keresztény kettős lényével, áthaladhat a megismerés alagútján, míg végül feltáruhat előtte az új életforma üdítő forrása, árnyas és kies lakóhelye. És akár meg is szeretheti azt egy életre.

Jegyzetek

A tanulmány az OTKA K 75457 számú pályázat keretében készült.

- 1 A következőkben: VP. Magyarul: Szent Jeromos: „*Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*”. A keresztény életről, irodalomról és tudományról. Ford. Adamik Tamás. Budapest, 1991, 42–51. A magyar nyelvű idézeteket mindig innen veszem. Legkönnyebben hozzáférhető latin nyelvű szövegkiadása: *PL* 23, 17–30.
- 2 Fuhrmann 1977, 81.
- 3 A műfordítást Jeromos pártfogója és jó barátja, Antiochiai Evagrius készítette el. Vö. Rebenich 1992, 60–61. A *Vita Pauli* prológusa utal mind a görög eredetire, mind pedig a fordításra: „Mivel pedig Antalról már gondos munkák születtek görögül is, latinul is, úgy határozom, hogy röviden írok Pál életének elejéről és végéről (...)” (VP 1).
- 4 Arányukat tekintve a *Vita Pauli*ban szereplő beszédidézési módok viszonyai a következőképpen alakulnak: az önmagában álló *narratívizált beszédre* három példát találunk (VP 3; 11; 16), a vegyes módok között – egy másik beszédidézési módhoz szorosan kapcsolódva – szerepel még egy alkalommal (VP 16). A *függő beszéd* két helyen szerepel tisztán (VP 7; 15), vegyes módban öt ízben (VP 8 [két helyen]; VP 12; 13; 16). A *szabad függő beszédre* két példát találunk (VP 3; 9). *Egyenes beszéd* önállóan összesen nyolcszor szerepel (VP 7 [két helyen] 9 [két helyen]; 10; 11; 14; 16), vegyes formában pedig hét helyen (VP 8 [két helyen]; 11; 12; 13 [két helyen]; 16). Az egyes beszédidézési módok jellemzőihez és működéséhez lásd: Laird 1999, 84–101; McHale 2009.
- 5 Antal kapcsolata a sivatag lényeivel mindig megmarad a féloldali kommunikációs próbálkozás szintjén. A hippokentaurost megszólítja ugyan, de az gesztikulációval tud csak válaszolni kérdésére. A faunával létrejön valamiféle párbeszéd (valójában szót váltanak egymással, ám elbeszélnek egymás mellett), amelyet az elbeszélő függő és egyenes beszéd kombinációjával közöl. Antalnak csak célba érkeztek nyílik lehetősége valódi párbeszédre egy hozzá méltó emberi társsal (VP 9) – még ha tartalmát tekintve ez inkább élcelődés is, mint igazi dialógus.
- 6 A *locus amoenus* leíró Robert Curtius definíciója: „Er ist [...] ein schöner, beschatteter Naturausschnitt. Sein Minimum an Ausstattung besteht aus einem Baum (oder mehreren Bäumen), einer Wiese und einem Quell oder Bach” (Curtius 1993 [1948], 202).
- 7 Ennek ellenére számos szövegszignál megerősíti azt, hogy a 9. és 5. fejezetben szereplő két hely azonos. A szomjazó anyafarkas nyilván az előcsarnok kristálytisza forrása után kutat (VP 9), a közös étkezés kenyérét hozó holló a pálmafa ágán telepszik meg (VP 10), s a szerzetesek a „tisza forrás mellé” telepedve be-szélgetnek (VP 11), végül pedig a barlang explorációját mindkét esetben ugyanaz a kíváncsiság (*curiositas*) motiválja.
- 8 *Igitur adamato quasi a Deo sibi offerretur habitaculo, omnem ibidem in orationibus et solitudine duxit aetatem.*
- 9 Genette 2010 [1972], 118.
- 10 Genette 2010 [1972], 119. Genette narratológiáját mutatja be, és a fogalmak magyar megfelelőihez jól használható: Dobos 2002. A fokolizációhoz lásd még: Niederhoff 2009; Bal 1997; Hühn-Schmid–Schönert (szerk.) 2009; Szabó 2010.
- 11 Elemzésemben nem kerül elő, de a rendszer teljessége érdekében érdemes megemlítenünk a *külső fokolizációt* is. Ez a harmadik lehetséges észlelési mód, amelyben az elbeszélő instancia ismét korlátozza a közvetített információmennyiséget, ám úgy, hogy az eseményeket egyetlen szereplővel sem azonosítható pontból mutatja be, az azok tudattartalmához, belső világához való hozzáférés nélkül. Az elbeszélő kevesebb tudással rendelkezik, s ennek megfelelően kevesebből is tudósít, mint amiről a szereplőknek tudomásuk van.
- 12 Genette három külön fejezetben, az időrend, időtartam és gyakoriság címszavak alatt foglalkozik az elbeszélés idejének témakörével. Kiindulópontja az, hogy a Günther Müller által bevezetett hagyományos „elbeszélés ideje” vs. „elbeszélő idő” szembeállítás második tagja csak metonimikusan értelmezhető, hiszen az nem a narráció, hanem a befogadás, az olvasás ideje lehet csak (vö. Genette 2010 [1972], 17–18). Ezen túlmenően az időtartam tárgyalásakor a narratív tempónak négy alapvető formáját különíti el. Két szélső pontként az ellipszist és a leíró szünetet nevezi meg, ezek között helyezi el a jelenetet és az összegzést (Genette 2010 [1972], 56–59).
- 13 Genette 2010 [1972], 62–63.
- 14 Genette a narratív távolságról szólva a szereplők által mondott szavak közvetlen, „drámai” idézését Platón alapján (*Állam* 392c–395) *mimézisnek* (más szóval dramatikus módnak), az elbeszélő általi összefoglalását és függő idézését *diegézisnek* (narratív modusznak) nevezi, és különbségüket a közvetítettség fokában ragadja meg. Mind a *diegézis*, mind a *mimézis* közvetített, csakhogy a *mimézisben* a közvetítettség elleplezett. Másképpen fogalmazva: Genette szerint a *mimézis* (pontosabban a *mimézis* jól sikerült *illúziója*) nem más, mint a narratív információ maximuma és az elbeszélő jelenlétének minimuma, míg a *diegézis* a narratív információ minimuma az elbeszélő instancia maximuma mellett. (Vö. Genette 2010 [1972], 106.)
- 15 Genette *jelenetnek* nevezi azt a formát, amelyben az elbeszélő idő és az elbeszélés ideje megegyezik. Genette 2010 [1972], 59.
- 16 A *corpus exanime* 'vita carens, mortuum, exstinctum' kollokációhoz lásd: *ThLL* V.2 1173.

- 17 Felmerül a kérdés, hogy Antal miért nem vesz tudomást a Pálhoz vezető visszaútján átélt látomásáról, amelyben pedig egyértelmű ki nyilatkoztatást kapott annak haláláról (VP 14). Véleményem szerint cselekvését érzelmei befolyásolják: nem hajlandó tudomást venni a látomásról és annak bekövetkeztéről, amitől félt, ezért tartja inkább minden remény ellenére élőnek. A jelenetben található irónia mögött tehát mély és autentikus szereplőábrázolás húzódik.
- 18 A topológiai és szemantikai struktúra korrelációja képezi az alapját Jurij Lotman a művészi-irodalmi tér szerkezetéről alkotott elméletének: Lotman 1993, különösen 300–401.
- 19 Lotman 1993, 338–339.
- 20 E két szakasz az elbeszélte idő szintjén egy-egy napra bomlik, s éppen az időmeghatározás az, amely tagolja a határátlépés két egységét: „*Ahogy pirkadni kezdett*, a tiszteletre méltó vénség roskatag tagjait tüstént egy botra támasztotta mint vezetőjére, és útnak eredt, de maga sem tudta, milyen irányba” (VP 7); illetve „*Már a második nap is eltelt*”, és „*Antal pedig lerogyott az ajtó elé, és egészen a hatodik óráig*, sőt még tovább is könyörgött a bebocsátásért [...]” (VP 9).

Bibliográfia

- Bal, M. 1997. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto.
- Curtius, E. R. 1993 [1948]. *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Tübingen–Basel.
- Dobos I. 2002. „Az elbeszélés elméleti kérdései. Narratológiai vázlat”: *Az irodalomértés formái*. Debrecen, 119–134.
- Fuhrmann, M. 1977. „Die Mönchsgeschichten des Hieronymus. Formexperimente in erzählender Literatur”: *Entretiens sur l’antiquité classique* 23, 41–100.
- Genette, G. 2010 [1972]. *Die Erzählung*. Ford. Andreas Knop. Paderborn.
- Hühn, P. – Schmid, W. – Schönert, J. (szerk.) 2009. *Point of View, Perspective and Focalisation*. Narratologia 17. Berlin – New York.
- Hühn, P. – Pier, J. – Schmid, W. – Schönert, J. (szerk.) 2009. *Handbook of Narratology*. Narratologia 19. Berlin – New York.
- Laird, A. 1999. *Powers of Expression, Expressions of Power. Speech Presentation and Latin Literature*. Oxford.
- Lotman, J. M. 1993. *Die Struktur literarischer Texte*. München.
- McHale, B. 2009. „Speech Representation”: Hühn–Pier–Schmid–Schönert 2009, 434–446.
- Niederhoff, B. 2009. „Fokalizatio”: Hühn–Pier–Schmid–Schönert 2009, 115–123.
- Rebenich, S. 1992. *Hieronymus und sein Kreis. Prosopographische und sozialgeschichtliche Untersuchungen*. Stuttgart.
- Szabó E. 2010. „A nézőpont kérdéskörének újabb narratológiai megközelítései: fókuszok, paraméterek és kognícióelméleti hozadékok”: Szabó E. – Vecsey Z. (szerk.): *Nézőpont és jelentés*. Studia Poetica. Supplementum IV. lingua Hungarica editum. Szeged, 101–142